

JESZENÁK JÁNOS BÁRÓ | AZ 1848–1849. ÉVI ORSZÁGGYŰLÉS MÁRTÍRJAI

BÁRÓ JESZENÁK JÁNOS

Konferenciák az Országgyűlési Múzeumban

4

Sorozatszerkesztők

BELLAVICS ISTVÁN ■ KEDVES GYULA

A kötet szerzői

FÓNAGY ZOLTÁN KORPÁS ÁRPÁD
HERMANN RÓBERT MELKOVICS TAMÁS
KEDVES GYULA SÜLI ATTILA

© Szerzők, 2019

© Országgyűlés Hivatala, 2019

Minden jog fenntartva. Bármilyen másoláshoz,
sokszorosításhoz, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tároláshoz
a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulása szükséges.

A kiadásért felel ■ SUCH GYÖRGY

A kiadvány az Országgyűlés Hivatala Közgyűjteményi
és Közművelődési Igazgatósága szakmai programjai keretében készült.
Igazgató ■ BELLAVICS ISTVÁN

Az Igazgatóság könyvprogramjának koordinátora ■ PELYACH ISTVÁN

A kötetet szerkesztették ■ KEDVES GYULA, PELYACH ISTVÁN

Képszerkesztő ■ CSENGEL-PLANK IBOLYA

A kötetet tervezte ■ SZIGLIGETI MÁRIA

Tördelő ■ FODOR GÁBOR

Szöveggondozó: ■ MACSKÁSSY ZSUZSA

A borítón Jeszenák János báró síremléke látható a pozsonyi evangélikus temetőben.
Neszméry István felvétele. Szlovákiai Magyar Művelődési Intézet Emlékhelyek a
Felvidéken internetes adatbázisa (<http://emlekhelyek.csemadok.sk/>).

www.orszaghazkonyvkiado.hu

Nyomta és kötötte ■ ALFÖLDI NYOMDA ZRT., Debrecen

Felelős vezető ■ GYÖRGY GÉZA vezérigazgató

ISBN 978 615 5948 09 1

ISSN 2498 8065

TARTALOM

Előszó ■ 7

MELKOVICS TAMÁS

**A közügyek önzetlen szolgálója: Jeszenák János
a reformkori főrendi ellenzék soraiban ■ 13**

FÓNAGY ZOLTÁN

**Főispánok forradalom előtt és után. Jeszenák János mint
nyitrai főispán és felsőházi tag ■ 33**

HERMANN RÓBERT

**A kormánybiztosi rendszer 1848-1849-ben, különös
tekintettel Jeszenák János 1848 végi és 1849. évi
tevékenységére ■ 67**

KEDVES GYULA

**A várfoglaló kormánybiztos, avagy egy '48-as honatya civil
hadszervezőként a védelem élén ■ 103**

SÜLI ATTILA

Jeszenák János báró hadbírósa pere ■ 147

KORPÁS ÁRPÁD

**A pozsonyi Jeszenák-kultusz. A szabadságharcos
vértanú emlékezete a helyi magyar hagyományápolás
kontextusában (1867–1919) ■ 175**

ELŐSZÓ

Az Országgyűlési Múzeum nem csak a tisztelgés szándékával indította el négy éve az első népképviselési országgyűlés mártírjaira emlékező konferenciasorozatot. Kezdeményezője kívánt lenni annak a folyamatnak, amely történelmi közgondolkodásunkban méltó helyre emeli az 1849 októberében kivégzett korszakos jelentőségű öt politikust. S úgy gondoltuk, talán komolyabb visszhangja lesz a konferenciáknak is, ha az ott elhangzott előadásokat tudományos igényvel megírt tanulmányok formájában évről évre kötetbe rendezve meg is jelentetjük.

A 2015. október 13-án megtartott első konferencián az öt politikusról, mint az aradi vértanúk mellett a legjobban körülhatárolható mártírcsoportról emlékeztünk meg. Ezen a forradalom és szabadságharc leverését követő megtorlás elveit és gyakorlatát, valamint a Batthyány Lajos gróf, Szacsvey Imre, Jeszenák János báró, Perényi Zsigmond báró és Csány László életútját áttekintő előadások hangzottak el, s az ezekből születő tanulmányokat kötetbe szerkesztve, komoly forrásanyaggal kiegészítve 2016 októberében, a következő emlékülésen mutattuk be.

Ezen Batthyány Lajos gróf, az első független és az országgyűlésnek felelős magyar kormány miniszterelnökének, a sárvári kerület országgyűlési képviselőjének a pályáját tekintettük át hat előadás keretében, kiemelve annak csomópontjait. A témaköröket a főbenjáró perben megfogalmazott vádpontokhoz igazítva alakítottuk ki, s az ezekből megírt tanulmányokat – ragaszkodva az első kötet szerkezetéhez – e sorozat második kötetében tártuk az olvasók elé 2017. októberi konferenciánkon, amelyen Szacsvey Imre pályafutását elemeztük.

Szacsvey tevékenysége kötődött 1848-1849-ben talán legszorosabban a népképviselés gyakorlati megvalósításához. Nagyvárad képviselője, az országgyűlés jegyzője, a Függetlenségi Nyilatkozat egyik aláírója nemzeti históriánkba is beírta nevét. A konferencián elhangzott előadások tükrében azonban kijelenthetjük,

hogy az országgyűlés legfiatalabb mártírja az 1848-ban megvalósuló modern parlamentarizmus egyik kialakítója volt, amit a sorozatunk harmadik kötetében megjelentetett tanulmányok és forrásanyag kellő mélységben támaszt alá. A kötet utolsó írása azonban arra is rámutatott, mennyire fontos egy-egy határon túli magyar közösség számára azon 1849-es mártírok emlékének ápolása, akik születésük, tevékenységük által kötődnek az adott térséghez. A Szacs vayhoz kötődő kultusz egyértelműen a partiumi magyarság nemzettudatának fontos eleme lett az eltelt másfél évszázadban. Hasonló szerep további két mártírtársához is kötődik.

Egyikük, Jeszenák János báró volt a 2018-as konferenciánk témája. Jeszenák születése és hivatalviselése alapján is tagja volt az első népképviselési országgyűlés felsőházának, emellett a forradalom és szabadságharc egyik legtevékenyebb kormánybiztosaként működött. Kormánybiztosi ténykedése volt az, ami a megtorlás irányítóit arra sarkallta, hogy a különben visszafogott habitusú békés gazdálkodó családapát a halálra szántak közé sorolja. Pere csak színjáték volt, az elrettentés és bosszúállás áldozataként kellett bitón meghalnia. Kivégzése üzenet volt: még az uralkodóház szolgálatában felemelkedett családok „megtévedt” tagjainak sincs kegyelem, ha szembeszegülnek a hatalommal. A bosszúállás pedig akkurátusan osztályozta a halállal büntetendőket, nehogy érintetlen maradjon egyetlen csoport is, a forradalmi kormány utasításait végrehajtató kormánybiztosok köréből, így a Nyitra és Pozsony vármegyék kormánybiztosaként működő Jeszenák János került a vértanúk sorába.

Kötetünk első tanulmánya a családi háttér és a politikai pálya indulásának bemutatása mellett a fiatal, ám kifejezetten tehetős báró közügyek iránt érzett elkötelezettségének, különös tekintettel a reformkori diétákon tanúsított aktív szerepvállalásának mozgatórugóit veszi sorra. Kiemelten foglalkozik evangélikus egyházfelügyelői tevékenységével, ami megalapozta tekintélyét a szlovák népességben bővelkedő szűkebb pátriájában. Bemutatja a folyamatot, ahogyan Jeszenák a reformkori főrendi ellenzék soraiban küzdve Széchenyi (talán baráti érzelmeket is feltételező) harcostársából a zászlót bontó főrendi ellenzéki mozgalom vezérévé váló Batthyány Lajos gróf oldalán aktivizálódik, s eljut Kossuth elveinek elfogadásáig is, hogy a törvényes forradalom egyik legeredményesebb propagálója legyen Pozsonyban és tágabb vidékén. Eddig feltáratlan források alapján állapítja meg a tanulmány szerzője, hogy a pozsonyi Jeszenák-palotában működő patrióta klub volt a főrendi ellenzék formálódó politikai csoportosulásának a bölcsője.

A következő tanulmány a születő polgári Magyarország új politikai intézményrendszerébe épülő főispáni funkciót járja körül, amivel könnyebben értelmezhető Jeszenák 1848 nyári és őszi eleji tevékenysége. A tisztség forradalom során bekövetkezett változásaival és a törvényhozásban elfoglalt új helyzetével foglalkozva részletesen bemutatja a földrajzi térben is befogadó közegét, ezáltal megismerkedhetünk Nyitra vármegye rendkívül bonyolult 1848-as viszonyaival. Szemlé-

letesen érzékelteti az adminisztrátori intézményt felszámoló belügyminiszteri rendelet által teremtett új helyzetet a főispáni kinevező okirat megfogalmazása: „első hivatalnok, nem ura senkinek, barátja és társa mindennek”. Jeszenák példásan megfelelt az új kihívásnak, s eredményesen látta el a törvényhatóság érdekeinek képviselőtét a kormány felé, illetve a törvényesség felügyeletét a kormány részéről Nyitrában.

A harmadik tanulmány szintén egy nagyobb ívű elemzés, ami a kormánybiztosi funkciót helyezi el 1848-49 palettáján. Nem egyszerűen csak a feladatkör és eszközrendszer bemutatására szorítkozik, de részletekbe menően tisztázza a forradalmi kormányzat által életre hívott felső és középvezetői szintekből összeálló, ideiglenesnek tekintett végrehajtó államigazgatási rendszert. Az ideiglenesség rögtönzéssel és átfedésekkel is járt, ezért egy bonyolult, a történészek körében sem mindig helyesen értelmezett hivatalviselés rejtelmeibe tekinthet be az olvasó. A szerző ebbe a közegbe behelyezve ismerteti Jeszenák kormánybiztosi tevékenységét. Ebből nemcsak rátermettsége, szervezőképessége világlik ki, de a polgári Magyarország megteremtése iránti mérhetetlen elkötelezettsége és bátorsága is. Amikor ugyanis a nyitrai kormánybiztos alól megyéje megszállása miatt „elfogyott” a működési tér, öntevékenyen talált magának a kormánybiztosból „kifogyott” Komárom várában, ahol a várvédelem anyagi alapjának biztosításában játszott pótolhatatlan szerepet.

Az előzőhöz szorosan illeszkedve, de önálló tanulmány mutatja be Jeszenák János kormánybiztosi tevékenységének legfontosabb, országos jelentőségű első hónapját. Az ízig-vérig civil, a hadsereggel korábban kapcsolatba nem kerülő férfiú katonákat (legalábbis 1848 szeptember-október fordulóján) megszegyenítő határozottsággal és eredménnyel vezette megyéje védelmét, s erősítette nem kis mértékben hazája védelmi képességeit. A várfoglaló kormánybiztos ebbéli tevékenysége volt az egyik legfontosabb oka annak, hogy a megtorlás kiagyalói a „főkolompok” közé jelölték. Míg Lipótvár megszerzése inkább szimbolikus, bár egyáltalán nem elhanyagolható jelentőségű volt, a szlovák felkelés elszigetelése, majd a szlováknak nevezett légió rövid úton való kiszorítása stratégiai jelentőségű siker volt. Ezzel ugyanis az ellenforradalom első általános támadásának egyik szárnyát bénította meg. Az a halálos harapófogó, amelynek a főváros térségében kellett volna összezárulnia, nem működött. Amikor az ennek fő ágát képező horvát haderőt 1848. szeptember 29-én Pákozdnál megállították, a szlovák felkelésnek már az utolsó fegyveresei is a határon átvezető menekülő ösvényeket taposták.

A kötet ötödik tanulmánya Jeszenák hadbíróvási perét ismerteti, aminek alig leküzdhető akadályát képezte a periratok jelentős részének a hiánya. Csupán a hadügyeszi előterjesztés és az ítélet maradt ránk, a szerző ebből igyekezett rekonstruálni a hadbíróvási pernek nevezett, kivégzéssel záruló eljárást. Részletes képet kapunk arról, hogy az országgyűlés vértanúja hogyan élte meg ezeket a napokat, hogyan küzdött életéért családjá és baráti köre, még az uralkodóház

egyik tagját is bevonva az eredménytelen próbálkozásba. Jeszenák utolsó beszélgetéséből, ami a lelki vigaszt nyújtó Székács József visszaemlékezéséből maradt ránk pedig kiviláglik politikai hitvallása iránti hűsége és megalkuvás nélküli hazafisága.

A kötet záró tanulmánya Jeszenák János emlékének ápolását, a pozsonyi Kecskékapu utcai evangélikus temetőből kibontakozó Jeszenák-kultusz kiteljesedését mutatja be, amely mára már nemcsak Pozsony térsége magyarságának, de egyre inkább a szlovákiai magyarság nemzeti identitásának is a sarokkövévé válik. Szimbolikus értékű, ahogyan a mártírt (elsőként az országgyűlés vértanúi közül) szűkebb pátriája keblére ölelte. A kivégzése után majd két évtizeden át – Batthyányhoz hasonlóan – egy pesti templom kriptájának mélyén jeltelenül rejtve hamvait 1867-ben helyezték át a családi mauzóleumba, üzenetértékű síremléket készíttatve mártírhalála 20. évfordulóján a korszak egyik nevezetes kőfaragójával. Alexi Károly domborműve híven tükrözi az özvegy dacát a nemzettel ugyan már megbékülő, de a férjét egykor kivégeztető uralkodói hatalommal. Jeszenák mellképét egy olyan magyar címert ábrázoló áldozati köre helyezték, amelynek felső részét a mártíralaktól lelógó lepel takarja, bizonytalanságban hagyva, és találgatásra késztetve az arra járót, vajon a nemzetet eltiporni akaró uralkodóházát trónfosztó ország, vagy a '48-ból kényszerűen engedő, de a polgári Magyarország felépítését folytatni készülő nemzet gyászolja-e hősét.

Kötetünk szerkezetében a korábbiakhoz képest csupán egyetlen helyen változtattunk. Hagyományos módon minden tanulmány elé egy tartalmában, gondolatiságában odaillő, korabeli képet választottunk, s az írások végére a témához kapcsolódó forrásanyagot illesztettünk. Utóbbi vonatkozásban most kivételt tettünk, s a kultusz formálódását, illetve a mártírra való emlékezést bemutató tanulmánynál a törzsszövegbe építve találhatjuk meg a korabeli sajtótudósításokat, hírváltásokat. Tettük ezt azzal a szándékkal, hogy minél hívebben adjuk vissza az egy-másfél évszázaddal ezelőtti Pozsony kulturális sokszínűségét, pezsgő, a megbecsült hősét a figyelem középpontjába állítani akaró hangulatát.

A tanulmányok mellékleteinek összeállításakor természetesen nem törekedhettünk a teljességre, de a közzétett források reményeink szerint segítenek abban, hogy jobban megismerjük ezt a rendkívül szerény, de annál hatékonyabban tevékenykedő politikust, s Jeszenák János neve, gondolatai ne csak szűkebb pátriájában legyenek ismertek, hanem személyével együtt beépüljenek történelmi és múlttudatunkba.

A szerkesztők

Jeszenák János ifjúkori portréja

Lützensdorf acélmetszete, 1826. (Hermann Róbert magángyűjteménye)

A közügyek önzetlen szolgálója: Jeszenák János a reformkori főrendi ellenzék soraiban

Podmaniczky Frigyes báró (1824–1907) 1860. június 19-én Nyitraújlakra érkezett, hogy ellássa a násznagy feladatait barátja esküvőjén: Esterházy István gróf (1822–1899), az utolsó rendi diéta egyik ifjú ellenzéki főrendje, Jeszenák Gizellát vette feleségül. „Ez volt az utolsó egészen régi magyar szokás és divat szerint végbement menyegző, amelyben részt vevék. Elképzelhető, mi szellemű tósztok mondattak azon lakodalmi díszebéd alatt, mely gróf Esterházy Mihály, a honvédelmi bizottság volt tagja fiának báró Jeszenák János vértanú leányával való egybekelése alkalmával az ősi kastély nagytermében megtartott” – idézi fel az esemény különös hangulatát a báró. S ha belegondolunk, hogy 1860-ban, a Habsburg-csapatok solferinói súlyos veresége utáni évben járunk, röviddel azután, hogy tízezrek tüntettek némán a március 15-i diákmegmozdulás áldozata, a fiatal joghallgató Forinyák Géza (1841–1860) temetésén, hogy lélekben egy ország vett örök búcsút a saját életét kioltó Széchenyi Istvántól (1791–1860), s hogy megérkeztek az első hírek Garibaldi (1807–1882) seregének szicíliai partraszállásáról, nincs mit csodálkoznunk Podmaniczky szavain. Az esküvőn csak az egyik örömapa, idősebb Esterházy Mihály gróf (1783–1874) vehetett részt, akinek halálos ítéletét 1852-ben hat év várfogságra enyhítették, reformkori és 1848-49-es harcostársa, Jeszenák János báró (1800–1849) azonban nem lehetett jelen lánya menyegzőjén, csupán a pohárköszöntők idézték meg személyiségét, politikai-közéleti szerepvállalását és mártírhalálát.

Jeszenák János a magyar reformkor főrendi ellenzékének egyik oszlopos tagja volt, akinek születésénél fogva joga volt részt venni a felsőtábla munkájában. Elméletileg minden mágnás családból, tehát bárói, grófi vagy hercegi ranggal bíró familiából származó, huszonegyedik életévét betöltött férfi a király által aláírt, a kancellár által kiküldött és ellenjegyzett meghívólevelet, úgynevezett regálist

kapott és személyesen megjelenhetett Pozsonyban. A meghívottak megjelenése a szokásjog és számos törvény alapján elvileg kötelező volt, akadályoztatásuk esetén követet kellett küldeniük az alsótáblára. A potenciálisan meghívható főnemesek száma elérte a négy-, sőt ötszáz főt is, beleértve a külföldi származású, de már honfűsített mágnásokat, a Magyar Királyság területén általában még birtokkal sem rendelkező, leginkább külföldön tartózkodó úgynevezett indigenákat is. A valós létszám természetesen messze elmaradt az említett maximumtól: egy-egy diétán eleinte csupán húsz-harminc főúr jelent meg huzamosabb ideig, kimutatható érdemi politikai tényezőként.

Miközben tehát a hivatalt nem viselő magyar mágnások jelentős hányada, különösen az 1839-40-es országgyűlés előtt, alig vette ki a részét aktívan a pozsonyi diéták munkájából, Jeszenák azon néhány főrendi politikus közé tartozott, akik az 1825-27-es országgyűléstől kezdve, a mágnáscsoport kezdetben nagyon csekély érdekérvényesítő képessége ellenére is, mind a hat utolsó rendi diétán érdemi politikai tényezőként vettek részt, s ráadásul minden alkalommal konzekvensen a korszak vége felé egyre szervezettebb keretek között fellépő opposíció táborát erősítették a döntő többségben kormánypárti főpapság, országnagyok és főispánok által dominált felsőtáblán. A közügyek iránt érzett elkötelezett magatartása és különösen aktív szerepvállalása több forrásból táplálkozott, jelen tanulmány ezen fontos mozgatórugókat igyekszik sorra venni, s mindeközben kellő alaposággal áttekinteni reformkori közéleti tevékenységét.

Az ország sorsa iránt érzett felelősség ott élt a fiatal főúri Jeszenák nemzetség családi hagyományaiban. A 16. század második felében Báthory István (1533–1586) erdélyi fejedelemtől nemesi címerlevelet szerző Jeszenákok előnevüket a mai Somorjához tartozó, egykori önálló településről, Királyfiáról kapták. A család tekintélyét és vagyonát Jeszenák Pál (1684–1762) és testvére, János alapozta meg a 18. században: mindketten jogi szakemberek hírében álltak. Pál a Pragmatica Sanctio elfogadása során tüntette ki magát a század eleji országgyűléseken, jutalmul III. Károlytól jelentős Pozsony vármegyei birtokokra kapott királyi adományt. János is jelentős vagyonra tett szert, ám gyermektelen lévén, öröksége Pál utódaira, valamint alapítványi formában az evangélikus egyházra szállt. Pál fia, szintén Pál, a Schleswig-holsteini Nagyhercegségnek követségi tanácsosa és minisztere, 1781-ben II. József jóvoltából fiaival együtt bárói rangemelésben részesült.

Az 1800. január 22-én született Jeszenák János a bárói címet szerző Pál unokája, idősebb Jeszenák János (1769–1835), valamint Gaermer Zsófia bárónő gyermeke volt. Az édesapa igazi példakép volt fia számára, több országgyűlésen vett részt, amelyekre 1825-től az ifjabbik Jánost is magával vitte. A század elején magánkönyvtára téркеpeit és használható köteteit a magyar katonai akadémia, a Ludovica számára ajánlotta fel. A közéletbe bevezetett fián kívül egy lánya volt, Jeszenák Lujza (1803–1870), aki 1826-ban a református ellenzéki főúr, Teleki Sámuel gróf (1792–1857) felesége lett. Az ifjabbik János tehát családi kapcsolat-

ban állt a Telekiekkel, s így Sámuel mostohaöccséhez, a főrendi ellenzék egyik legprominensebb vezéralakjához, Teleki László grófhhoz (1811–1861) is közeli rokoni szál fűzte. A protestáns főurak általában protestáns házastársat választottak maguknak, Jeszenák János viszont a katolikus Forgách családba nősült be, 1829-ben vette feleségül Forgách Alojzia grófnőt (1810–1891). Négy gyermekük született: a két fiúgyermek azonban nem volt hosszú életű, s velük a család férfiágon ki is halt.

A családi minták mellett Jeszenák János aktív diétai szerepvállalását az országgyűléseknek helyet adó Pozsony városának fizikai közelsége is elősegítette. A családi birtokok nagy része ugyanis Pozsony, Nyitra és Trencsén vármegyékben terült el, s az ifjú János gyermekkorra és tanulóévei is jelentős mértékben Pozsony vármegyéhez és Pozsony városához kötődtek. Az apai háznál kezdte meg felkészülését a politikai-közéleti pályára, majd 1813-tól a pozsonyi evangélikus líceumban tanult, ezt követően felsőfokú végzettségét a pozsonyi királyi akadémián szerezte meg 1817-ben. Pozsony vármegyénél volt gyakorlaton, majd a pesti Királyi Táblán lett jurátus Szilassy József (1755–1836) nádori ítélőmester oldalán. 1818-ban tanulmányait befejezve nyugat-európai körutazáson vett részt: járt Itáliában, Angliában és Franciaországban is, 1820-ban Esterházy Pál herceg (1786–1866) kíséretében vett részt IV. György angol király koronázásán. Hazatérve, 1822-ben gazdálkodni kezdett a Nyitra vármegyei Szenice központtal. Nem rendelkezett hatalmas birtoktömbökkel, de korszerű gazdálkodásával még a titkosrendőrség elismerését is képes volt kivívni: „[...] és egy nagyon tisztességes háztartás mellett a leggazdagabb magánzók közé tartozik.”

Jeszenák János politikai aktivitását szintúgy erősítette, hogy a Podmaniczky, a Prónay és a Zay nemzetségek mellett az egyik legprominensebb evangélikus főúri familiának számító család sarja volt. A protestáns mágnások körében – különösképpen az 1832-36-os diétától kezdve – a vallási sérelmek hatottak leginkább mobilizáló erővel. Ha a legtöbb főurat arra nem is lehetett rávenni, hogy a diéta elejétől a végéig Pozsonyban időzzön, a számukra – sok esetben világi felekezeti előljáróként – életbevágóan fontos vallásügyi viták alkalmával rendszerint megjelentek. Példának okáért a nagyobb számban Pozsonyba érkező református és evangélikus főrendnek volt köszönhető, hogy 1833 márciusában a felsőtábla megkezdte a vallási sérelmek pontonkénti megtárgyalását: ez volt az a politikai eset, amelynek konzekvenciájaként először merült fel a szervezett keretek között megjelenő főrendi ellenzék igénye.

Jeszenák több felmenője mellett 1814-től 1823-ig édesapja is betöltötte az evangélikus egyház dunáninnyi kerületének világi főfelügyelői posztját, s ezt a családi hagyományt ő is tovább vitte: 1841 áprilisától egészen mártírhaláláig látta el a pozícióval járó feladatokat. A megközelítőleg egymillió hívet számláló evangélikus felekezet tagjainak körülbelül negyede tartozott magyar etnikumhoz, követőinek jelentős részét a lokálisan, társadalmilag és identitás szempontjából is heterogén némettség és a hívek relatív többségét adó, egy tömbben élő,

nemzeti fejlődésük hajnalán álló szlovákság tette ki. S bár a szlovákok nagyobbik része nem evangélikus felekezetű volt, a korban „tót egyházként” is emlegették a lutheri tanok követőit. Az egyházszervezet világi vezetésében azonban arányukat messze fölülmúló mértékben érvényesült a magyar, vagy legalábbis a magyar érzelmű nemesség súlya. Jeszenák a dunáninneneni evangélikus egyházkerület világi felügyelői posztján például főrendi ellenzéki politikustársát, az egyetemes főfelügyelővé kinevezett Zay Károlyt váltotta, akihez szoros munkakapcsolat fűzte.

Zay markáns személyisége alapjaiban kavarta fel a felekezet belső életét: megválasztását követően már székfoglaló beszédében a szláv nemzeti és kulturális célokat a magyar nemzeti mozgalommal ellentétes tendenciának bélyegezte, s annak békés visszaszorítása mellett tette le a voksát, s ezzel párhuzamosan a magyarosításhoz kötötte a kulturális műveltség, a protestantizmus, az alkotmányosság és a polgári szabadság, tehát mondhatjuk, a liberalizmus eszméjét is. Ezen elgondolás mentén betiltott, valamint szigorú felügyelet alá helyezett több olyan diáktársulatot az eperjesi, a lőcsei és a pozsonyi evangélikus líceumokban, amelyek hivatalosan a szlovák nyelv művelése érdekében jöttek létre. Tevékenységüket nemzetellenesnek nyilvánította, mivel az indoklás szerint szláv és pánszláv eszmék számára engedtek teret. Zay nem akarta anyanyelvük elhagyására kényszeríteni a szlovákságot, de elvárta tőlük, hogy tanuljanak meg magyarul, s ezáltal verjen bennük gyökeret a nemzethez való ragaszkodás, annak érdekében, hogy utódaik immár saját meggyőződésükből és saját érdekükből váljanak magyarokká. A kívánt folyamat részeként 1841-ben zay-ugróczi várkastélyában egyetemes tanítói gyűlést hívott össze, amelyen valamennyi jelentősebb evangélikus iskola képviseltette magát: itt dolgozták ki az úgynevezett zay-ugróczi tantervet, amely az első egységesen alkalmazott tanterv volt az evangélikus iskolákban, s az oktatás tényleges korszerűsítése mellett Zay elképzeléséhez igazodva általános tannyelvként a latin helyett a magyar nyelvet írta elő a gimnáziumokban és a líceumokban..

Miután Jeszenák sógora, a dunamelléki református egyházkerület főfelügyelője, Teleki Sámuel elnöklete alatt életre hívott harmincfős állandó központi választmány 1841 februárjában hivatalos felhívást intézett Magyarország és Erdély lakosaihoz egy Pesten felállítandó református főiskola megteremtése érdekében, s miután Pest-Pilis-Solt és másik negyven vármegye is pártfogásába vette a tervet, Zay Károly azt indítványozta, hogy a főiskola sikeres felállítása érdekében a két nagy protestáns felekezet együttes, „összepontosított” erővel hívja életre az intézményt, amelynek alapját a protestáns unió, a két felekezet egyesülése, „egybeolvadása” teremtette volna meg. Zay ez alkalommal sem titkolta, hogy a fúzió – az evangélikus és a református, azaz a „tót” és a „magyar” egyház összeolvadása – nemzetiségi, asszimilációs célokat is szolgálna. Az egyesült protestáns egyházban a magyarság számbeli fölénye, s ezáltal egyházkormányzati túlsúlya immár elvitathatatlan lenne, de az elgondolás szerint ebben a formában a protestáns

felekezetek érdekeit sértő, katolikus Habsburg-kormányzattal szemben eredményesebben lehetne fellépni.

A szlovák- és németajkú evangélikus papság és értelmiség természetesen nem lelkesedett az új, magyarosító irányvonalért. Elsősorban az oktatással, az iskolák belső életével kapcsolatos intézkedések korbácsolták fel az indulatokat. A külföldi lapokban és a cenzúrát megkerülő röplapokon belföldi és külföldi szerzők – a horvátországi illír mozgalom nyomdokaiba lépve – fejtegették, hogy a magyarság vagy a magyar nemesség elnyomja a nemzetiségeket, főképpen a szlávokat, sőt néhány vélemény egyenesen azt állította, hogy a szlávok kiirtása a végcél. Az ösztűz természetesen a magyarosítást hirdető főfelügyelő, a protestáns unió szellemi atyja, Zay ellen irányult. Az 1841 őszen megrendezett evangélikus konvent után látszólag enyhült a légkör, de 1842-ben mintegy kétszáz szlovák pap és értelmiségi által aláírt petíciót juttattak el az uralkodóhoz, amelyben a magyarosító törekvések ellen tiltakoztak. V. Ferdinánd azonban nem foglalkozott a panaszok kivizsgálásával, csupán tudomásul vette a beadványt, a magyar fél pedig felháborodását fejezte ki az eset kapcsán, s Kossuth Lajossal az élen Zay mellett állt ki.

Zay markáns fellépése során természetesen a négy kerületi főfelügyelőre is támaszkodott: közülük ketten is politikustársai voltak, sógora, Prónay Albert báró (1801–1867) lazábban kapcsolódott a főrendi ellenzékhez, Jeszenák János viszont rokon politikai beállítottsága miatt is fontos harcostársa volt. Jeszenák mérsékeltebb módon, de pártfogolta Zay célkitűzéseit, ami a szlovák- és német-többségű evangélikus egyházon belüli magyar súly növelésére irányult. Támogatta továbbá a református és az evangélikus egyház uniójáról szőtt terveket, s 1842-ben beválasztották – többek között – Kossuth Lajossal együtt az uralkodóhoz eljuttatott sérelmi petíció teremtette helyzet kivizsgálására felállított egyházi választmányba. A diétákon konzekvensen kiállt a protestáns érdekvédelem mellett. Az 1839-40-es országgyűlésen egyértelműen jelezte: „A vallási és polgári szabadság a 19. század jelszava; örömmel látom, hogy az ország nagyjai [megyéi] is ezen célt tűzték ki. Büszkén állhat hazánk a külföld elé, ha e kérdések nálunk szélesb alapra fektettetnek, mint ott. Nemcsak egyedül az a kérdés, hogy kell-e orvosolni e sérelmeket, hanem az is, meg akarjuk-e adni hárommillió polgártásainknak azon jogokat, melyek őket illetik, vagy megvárjuk azt az időt, míg önerejükől fogják maguknak kivívni.” Nem csupán az evangélikusok érdekeit képviselte, hanem a vallásszabadság, a teljes vallási egyenjogúság híve volt. Az 1843-44-es diétán a következőképpen fogalmazott: „a vallásbeli egyenlőséget és viszonyosságot a honnak minden polgárára kiterjeszteni kívánom [...]”.

Az édesapa példamutatása, valamint a Zay Károlyhoz fűződő kapcsolata mellett Jeszenák Jánosra jelentős hatást gyakorolt a felsőtábla két meghatározó, országos hírű politikusa: Széchenyi István és Batthyány Lajos (1807–1849). Jeszenák politikai pályafutása huszonöt éves korában kezdődött, amikor apja oldalán megjelent a hosszú idő után újra összehívott 1825-27-es diétán. Széche-

nyi 1825. decemberi naplóbejegyzése szerint az adóügyi viták során Jeszenák is az alsótábla javaslatát támogatta, s ezáltal a gróf körül csoportosuló ellenzéki mágnásokhoz csatlakozott. Mivel Széchenyi csupán vezetéknevet említett, nem lehetünk teljesen biztosak abban, hogy róla vagy édesapjáról van szó. Viszota Gyula az érintett főurat az ifjabbik Jánossal azonosította, s ezt a megállapítást látszik alátámasztani Széchenyi megjegyzése is, miszerint: „Egy kissé meg vagyok ijedve, hogy ily sok ifjú ember – és eléggé felületesen, szólt bele. – Vajon nem fog ez elfajulni?” Jeszenák apja oldalán minden valószínűség szerint Széchenyi és Károlyi György gróf (1802–1877) politikai klubjának, a reunióknak is tagja lehetett Pozsonyban, amely az országgyűlés ellenzéki gondolkodású résztvevőit volt hivatott összefogni. A kezdetben Károlyi szállásán, később az Erdődy-palota egyik tágas helyiségében, végül éppen a Jeszenák-házban összeülő klubban a pipázás mellett nemcsak lovakról, vadászatokról, de a nemzeti nyelv és az alkotmány biztosításáról, sőt fejlesztéséről, tehát politikai kérdésekről is vitatkoztak, szorosan kapcsolódva természetesen a diéta menetéhez. A titkosrendőrség patrióta klubnak is nevezte a reuniót, amelynek egyik kitűzött célja a két tábla oppozíciós erejének az egyesítése és az országgyűlés menetének ellenzéki szempontú irányítása volt. Jeszenák a klubból kifejlődő Pesti Casino 1827-es alakuló ülésén nem vett részt, de nevét apjával együtt már 1828-ban megtaláljuk a hivatalos tagnévsorban.

Az 1830-as országgyűlésen szintén mindkét Jeszenák jelen volt, az ifjabbik János V. Ferdinánd koronázási ceremóniája során a királyi főasztalnokmester segítségére volt beosztva több ellenzéki főrenddel együtt, mint például idősebb Esterházy Mihály, Viczay Károly (1802–1867) és Zay Károly grófok. Az 1832-36-os első reformországgyűlésen ismételtén mindkét Jeszenák megjelent, az édesapa azonban még a diéta ideje alatt, 1835-ben meghalt. Az vallási viták mellett Jeszenák támogatta Széchenyit a Lánchíd megépítésének törvénybe foglalása során, s az egyik legfontosabb kérdéskörben, a kormányzati politikai irányváltást követően hűtlenségi, koncepciós perbe fogott ellenzéki politikusok ügyében, az úgynevezett szólásszabadsági sérelem tárgyalásakor is felszólt. Tudjuk, hogy 1835. július 6-i felsőtáblai ülésen csupán Széchenyi István és Jeszenák János szavazott az alsótábla ellenzéki felirata mellett, Perényi Zsigmond báró (1783–1849) és ifjabb Esterházy Mihály gróf (1794–1866) pedig középutas véleményt képviselt.

Az 1825 és 1839 közötti időszakban Jeszenák politikai magatartására Széchenyi István jelentős hatással volt, az 1839-ben kezdődő diétán azonban ez a közéleti igazodási pont kezdett háttérbe szorulni. Jeszenák, egyébként Széchenyihez hasonlóan, csatlakozott a Batthyány vezette főrendi szervezkedéshez, állandó tagja lett az ősz folyamán létrehozott, kizárólag ellenzéki mágnásokat tömörítő „kiskaszinónak”: november 18-án jelen volt a mágnásellenzék hivatalos megalakulását kimondó ülésen is. Ennek ellenére a titkosrendőrség a diéta végén készített jellemzésében csupán a legkevésbé veszélyes, „balközép” besorolással illette.

Jeszenákot a korábbi két diéta alkalmával is jellemezte a titkosrendőrség, 1830-ban és 1832-36-ban is „bal” értékelést kapott, de még ez is távol volt a különösen veszélyesnek ítélt „szélsőbal”, sőt „ultrabal” kategóriáktól. Jellemzése szerint: „Jelen 1839-40-es országgyűlésen főként a protestánsok vallási sérelmei miatt vonta magához az ellenzék, melyhez más alkalmakkor is hű maradt. Ez alkalommal sem ékesszólással, sem egyéb szellemi tulajdonságaival nem tűnt ki és az ellenzéki párt úgy látszott, sem ad teljes bizalmat neki mivel, különösen az utóbbi időben, a vallási kérdésen kívül az országgyűlés folyamán inkább jelentős gazdasága javításával törődni látszott.” Az 1839-40-es országgyűlés felsőtáblájára és különös tekintettel az ellenzéki mágnásokra irányuló kutatásaink alapján jelentősen árnyalnunk kell ezt a képet. Ha számba vesszük az összesen harminc, nagyobb volumenű főrendi vitát, akkor azt láthatjuk, hogy a diétai „baloldal” mágnásai közül Pálffy József (1810–1873) és Erdődy Sándor (1802–1881) grófok voltak a legaktívabbak összesen huszonnyolc felszólalással, őket Batthyány Lajos követte huszonhét, Viczay Héder gróf (1807–1873) huszonhat, míg Zay Károly huszonöt véleménynyilvánítással. Jeszenák a maga huszonhárom megnyilatkozásával a legtevékenyebbek közé tartozott. S tegyük hozzá, hogy első adatunk vele kapcsolatban egy augusztus 12-i felszólalásról szól, tehát a diéta első két hónapjában valószínűleg még nem tartózkodott Pozsonyban, s így az első négy nagyobb, a szólásszabadság kérdésköréhez kapcsolódó vitában még nem vett részt, ezt követően viszont szinte töretlen aktivitással az országgyűlés legvégéig jelen volt.

Mindemellett szükséges kiemelni, hogy Jeszenák a magyar nyelvtudás tökéletes birtokában volt, miközben a magyar felszólalások ekkor még számos ellenzéki mágnás számára problémát okoztak. Egy június 16-i besúgójelentés a nyelvi problémákra hivatkozva lehetséges vezérszónokként Teleki Lászlót, valamint Zay Károlyt, illetve Jeszenák Jánost jelölte meg. Jeszenák megérkezését követően ennek megfelelően szinte minden nagyobb vitában megnyilvánult, de a kisebb polémiát, vagy csupán szakpolitikai érvelést kiváltó ügyekben is felszólalt, s így részt vállalt például a mezei rendőrség, a váltótörvény, vagy éppen az önkéntes örökvltság törvénnyé formálásában. A legnagyobb vitákat a már említett szólásszabadsági sérelem generálta, s Jeszenák 1832-36-os véleményéhez idomulva világosan jelezte: a kormány a szólás szabadságát korlátozni akarja, s elveit „elfogadni nem volna egyéb, mint törvényes állásunkról önként lemondani, és személyes bátorságunkat nem a törvény, hanem kormányi tanácsadók belátásuk alá rendelni. Azoknak tehát, akik e tárgyat ily szempontból tekintik, a felírási javaslattól elállani nem lehet, nem szabad, sőt legszigorúbb kötelességök, minden tőlük kitelhető törvényes módokon azon törekedni, hogy az ország e legtetemesebb sérelme valahára maga rendes útján Őfelsége kegyes színe eleibe terjesztésék, és ennek orvoslása által alkotmányunk megint igazsággá váljon.”

Jeszenák, már idézett titkosrendőri jellemzése megjegyezte, hogy nem különösebben jó, inkább közepes szónok. Kétségtelenül igaz, hogy szónoki képessége

Jeszenák János bárót, az első népképviselői országgyűlés felsőházának tagját, Nyitra és Pozsony vármegyék kormánybiztosát 1849. október 10-én végezték ki Pesten. Legnagyobb bűne talán az lehetett, hogy Nyitra vármegye főispánjaként és kormánybiztosként „megyéjében eréllyel, felülmúlhatatlan hazafissággal s a körülmények által megkívánt célszerűséggel hivatásának dicséretesen megfelelt, s a közügy mellett mindenütt, hol alkalmat lel, ernyedetlen buzgalommal szakadatlanul fáradozik”. Igen sok kortársáról mondhatták el ezt 1848-1849-ben, s mégis őt szolgálták a bitófa alá!

Az Országgyűlési Múzeum szervezésében 2018. október 10-én megtartott tudományos emlékülés előadói részletező alaposítással elemezték a báró pályafutásának, egyéni s közösségi sorsának kiemelkedő állomásait. Tették ezt azzal a szándékkal is, hogy a történetírásban és közgondolkodásban méltatlanul elfeledett mártír politikus emlékét felelevenítsék, s a későbbi kommunista önkény áldozatául esett Esterházy János gróf dédapjának méltó emléket állítsanak.

Az emlékülés előadói, kötetünk szerzői a közlés sorrendjében: Melkovics Tamás, Fónagy Zoltán, Hermann Róbert, Kedves Gyula, Süli Attila és Korpás Árpád. A konferencia védnöke Kövér László, az Országgyűlés elnöke volt.

97861551948091

ORSZÁGHÁZ
KÖNYVTÁR